

INNOVATION IQTISODIYOT

Ilmiy-amaliy elektron jurnal

ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА

Научно-практический электронный журнал

THE INNOVATION ECONOMY

Electronic Scientific and Practical Journal

2025 / 2

@QMI_Instituti

Qarshi shahri,
Mustaqillik ko'chasi 225 - uy

www.kstu.uz
www.ojs.qmii.uz

INNOVATION IQTISODIYOT

ILMIY-AMALIY ELEKTRON
JURNAL

3-jild
2-son
iyun, 2025

June 2025
Volume 3
Number 2

ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА
Научно-практический
электронный журнал

THE INNOVATION ECONOMY
Electronic Scientific and Practical
Journal

INNOVATSION IQTISODIYOT

ILMIY-AMALIY ELEKTRON JURNAL

ISSN: 3030-315X

ojs.qmii.uz

Muassis:

Qarshi davlat texnika universiteti

Tahririyat Kengashi raisi:

R.X.Ergashev, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Qarshi davlat texnika universiteti

Tahririyat Kengashi raisi o'rinbosari:

S.N.Xamrayeva, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Qarshi davlat texnika universiteti

Mas'ul muharrir:

N.A.Ochilova, PhD, dotsent

Qarshi davlat texnika universiteti

Texnik muharrir:

F.F.Haqqulov, PhD

Qarshi davlat texnika universiteti

Jurnal har oyda bir marotaba elektron shaklda jurnalning rasmiy sayti orqali nashr etiladi.

Tahririyat manzili:

180100, Qarshi shahri, Mustaqillik ko'chasi 225-uy

Tel.: +998 (75) 221 09 23

+998 (93) 902 72 63

Faks: +998 (75) 221 1395

E-mail: innoeconomic@qmii.uz

“Innovatsion iqtisodiyot” ilmiy - amaliy elektron jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2025-yil 5-apreldagi 369-sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

Jurnalda quyidagi ruknlar asosida maqolalar nashr etiladi:

1. Nazariya va metodologiya
2. Raqamli iqtisodiyot
3. Mintaqa va tarmoqlar iqtisodiyoti
4. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik
5. Inson kapitali iqtisodiyoti
6. Menejment va marketing
7. Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
8. Moliya, kredit va investitsiya
9. Ekonometrika va statistika
10. Xizmat ko'rsatish va turizm sohasi

TAHRIRIYAT KENGASHI:

Tahririyat Kengashining xalqaro a'zolari:

Овчиников Виктор Николаевич – i.f.d., professor, akademik (Janubiy Federal Universitet, Rossiya)

Солодовников Сергей Юревич – i.f.d., professor (Belorussiya milliy texnika universiteti)

Сидиров Виктор Александрович - i.f.d., professor, (Kuban davlat universiteti)

Шевченко Игорь Викторович - i.f.d., professor (Kuban davlat universiteti, Rossiya)

Kusainov Xalel Xaymullayevich - i.f.d., professor (Qozog'iston davlat texnologiya universiteti)

Samandarzoda Iskandar Hakim - i.f.d., i.f.d., professor (SH.Shotemur nomidagi Tojikiston agrar universiteti)

Гибадуллин Артур Артурович Национальный исследовательский университет Московский энергетический институт

Войнаш Сергей Александрович Казанский приволжский (федеральный) университет

Пуляева Валентина Николаевна Финансовый университет при Правительстве РФ

Морковкин Дмитрий Евгеньевич Финансовый университет при Правительстве РФ

Садриддинов Манучехр Исломиiddинович Международный университет туризма и предпринимательства Таджикистана, Душанбе

Перская Виктория Вадимовна директор Института исследований международных экономических отношений, Финансовый университет при Правительстве РФ

Молчанов Игорь Николаевич Профессор экономического факультета. Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова

Басова Мария Михайловна Заместитель декана факультета налогов, аудита и бизнес-анализа Финансовый университет при Правительстве РФ

Чупин Александр Леонидович Заместитель декана экономического факультета Российский университет дружбы народов имени П.Лумумбы

Незамайкин Валерий Николаевич Профессор кафедры финансов и кредита Российский государственный гуманитарный университет

Никонорова Алла Владимировна Доцент кафедры экономической теории Финансовый университет при Правительстве РФ

Дмитриева Ольга Александровна Доцент кафедры налогов и налогового администрирования факультета налогов, аудита и бизнес-анализа Финансовый университет при Правительстве РФ

Швец Юрий Юрьевич Лаборатория управления инновациями, Институт проблем управления Российской академии наук

Колосова Елена Валерьевна Лаборатория управления инновациями, Российский экономический университет имени Г.В. Плеханова

Tahririyat Kengashi a'zolari:

Gulyamov Saidaxror Saidaxmedovich - i.f.d., professor, akademik

Bozorov Orifjon Shodiyevich – t.f.n., dotsent

Pardayev Mamayunus Qarshiboyevich - i.f.d., professor

Vaxabov Abduraxim Vasikovich – i.f.d., professor

Hakimov Obidjon Arzikulovich – i.f.d., professor

Navruz-zoda Baxtiyor Negmatovich - i.f.d., professor

Xatamov Ochildi Qurbonovich- i.f.d., professor

Fayziyeva Shirin Shodmonovna- i.f.n., professor

Jumayeva Gulrux Jo'raqulovna - i.f.n., professor

Egamberdiyeva Salima Raimovna - i.f.n., dotsent

Erkayeva Gulbahor Panjiyevna - i.f.n., professor

Amirqulov Shuhrat Olimovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Samiyeva Gulnoza Toxirovna-i.f.f.d., (PhD), dotsent

Aliqulov Azamat Tuyg'unovich -i.f.f.d., (PhD), dotsent

Aminov Fazliddin Baxadirovich- i.f.n., dotsent

Xo'jaqulova Nigora Rustamovna - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Turobov Sherzod Alisherovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Alimova Munisa Yulchiyevna - i.f.f.d. (PhD) dotsent

Ergasheva Nasiba Raxmatullayevna - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Boboqulov Sanjar Baxromkulovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Djalilov Raxmonkul Hamidovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Nomazov Baxrom Bobomurodovich - i.f.f.d. (PhD) dotsent

Alimxanova Nigora Alimxanovna - i.f.f.d. (PhD) dotsent

Mundarija

Nazariya va metodologiya	16
Aholi turmush darajasi: ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati va tasniflarining nazariy asoslari	17
<i>Samiyeva Gulnoza Toxirovna, Abdiyeva Dilshoda Oybek qizi</i>	
Anor yetishtirishning ahamiyati va uning samaradorligini oshirish yo'llari	23
<i>Irgashev Abbos Jumanazarovich</i>	
Aqli zaif bolalarda ayrim sezgi idroklariga psixologik yondoshuv	29
<i>Xosilova Ziyofat Begmurotovna, Sobirova Mohinur Bahrom qizi</i>	
Fonetik va fonematik nutq buzilishli bolalarda sezgi idroklarining tavsifiy holati	32
<i>Xosilova Ziyofat Begmurotovna, Azizxonova Ruqiya Nasri qizi</i>	
Imkoniyati cheklangan bolalarni o'qitishda dastlabki ta'lim	35
<i>Xujayarova Nafisa Sultonmurodovna</i>	
Innovatsion iqtisodiyot mohiyati va rivojlantirish usullari	39
<i>Gafurova Lola Ruyiddinovna</i>	
Bo'lajak defektolog mutaxassislarni inklyuziv kompetentligini rivojlantirish texnologiyalari	43
<i>Sattorova Mohira Aminqulovna</i>	
Raqamli iqtisodiyot	48
Raqamli transformatsiya va hududlarning inklyuziv iqtisodiy o'sishini ta'minlash chora tadbirlari	49
<i>Zokirova Bahora Zokir qizi</i>	
O'zbekistonda eksport va import jarayonlarini raqamlashtirish imkoniyatlari	56
<i>Toshtemirova Muxlisa Davronbek qizi</i>	
O'zbekistonda elektron tijoratni rivojlanish istiqbollarini baholash	60
<i>Maxmudov Lazizbek Ubaydullo o'g'li</i>	
Iqtisodiyot va menejmentda sun'iy intellekt va kompyuter texnologiyalari	69
<i>Meliyeva Nargiza Eshboyevna</i>	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida sanoat tuzulmasini takomillashtirish uchun axborot modeli va ta'minot tizimi	74
<i>Rustamov Alisher Bahodirovich</i>	
Mintaqa va tarmoqlar iqtisodiyoti	81
Гўшт-сут маҳсулотлари ишлаб чиқаришнинг иқтисодий самарадорлик кўрсаткичлари таҳлили	82
<i>Абдуллаев Жасур Абдижабборович</i>	
Mintaqa xalq hunarmandchiligini ishlab chiqarish texnologiyasini rivojlantirish metodologiyasi	88
<i>Norqobilova Feruza Abduhomidovna</i>	
Dunyo miqyosida oziq-ovqat isrofining asosiy omillari va ularning global oziq-ovqat xavfsizligiga ta'siri	92
<i>Ochilova Maftuna Toshpulat qizi</i>	
Yashil iqtisodiyotga o'tish konsepsiyasining mohiyati va zarurati	96
<i>Aminov Fazlitdin Baxadirovich</i>	
Oziq-ovqat sanoati rivojlanishining xorij tajribalari va ulardan foydalanish imkoniyatlari	100
<i>Rajabaliyeva Iroda Alisherovna</i>	
"Yashil" iqtisodiyotga o'tishning xorij tajribasi va undan O'zbekiston mintaqalarida foydalanish imkoniyatlari	105
<i>Aminov Fazlitdin Baxadirovich</i>	
Oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashning iqtisodiy masalalari	110
<i>Saidova Gulnoza Tulkunovna</i>	
Hududlar paxta-to'qimachilik klasterlarida texnologik samaradorlikni oshirishning ustuvor yo'nalishlari	115
<i>Shukurov Ulug'bek Shokirovich</i>	
Subsidiarlik va madaniy barqarorlik tamoyillari asosida mintaqaviy hunarmandchilikning institutsional jihatlar	123
<i>Norqobilova Feruza Abduhomidovna</i>	

Menejment va marketing	240
Тижорат банклари актив операцияларини бошқариш стратегиясини такомиллаштириш	241
<i>Холмурадов Мусурмон Авлақулович</i>	
О'zbekistonda xalqaro franshizalar faoliyatini rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish	256
<i>Xodjayev Anvar Rasulovich</i>	
Xo'jalik yurituvchi subyekt (XYUS) larda klasterni tashkil qilish segmentatsiyasi	263
<i>Beknazarova Manzura Baxtiyorovna</i>	
Korxona eksport salohiyatini oshirishning marketing modeli	268
<i>To'rayev Shohrux Halimovich</i>	
Moliya, kredit va investitsiya	272
Innovatsion iqtisodiyot sharoitida bank faoliyatida moliyaviy innovatsiyalarni joriy etish istiqbollari	273
<i>Xodjimamedov Akmal Ashurovich, Nabiye Sherzod Kazimjonovich, Sayitmurodova Dilbar Asliddinovna</i>	
Monetar siyosatning strategik va taktik maqsadlari	279
<i>Azimova Hulkar Egamberdiyevna</i>	
Iqtisodiy islohotlar orqali O'zbekistonning eksport salohiyatini oshirish	284
<i>Sayfullayeva Nigora Fayzulla qizi</i>	
Qishloq xo'jalik korxonalari investitsion jozibadorligi ko'rsatkichlar tizimi va uni oshirish maqsadlari tahlili	289
<i>Xatamov Ochildi Qurbonovich, Badalov Jamshid Jamolovich</i>	
Iqtisodiy o'sishni ta'minlashda xorijiy investitsiyalarning o'rni va ahamiyati	296
<i>Xujakulova Nigora Rustamovna, Qodirova Mohinur Bahodir qizi</i>	
Qashqadaryo viloyatidagi qishloq xo'jaligiga investitsiyalarni rivojlantirishning ilmiy-amaliy asoslari	300
<i>Rasulov Xurshid Qaxxorovich</i>	
Investitsiyalarning moliyaviy-iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llari	304
<i>Xujakulova Nigora Rustamovna, Qodirova Mohinur Bahodir qizi</i>	
Ekonometrika va statistika	308
Qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish samaradorligini narx tebranishlari asosida ekonometrik tahlil qilish	309
<i>Kenjayev Toshbolta Aminovich</i>	
<i>Повышение эффективности сельскохозяйственного производства эконометрический анализ, основанный на колебаниях цен</i>	
<i>Кенжаев Тошболта Аминович</i>	
Surxondaryo viloyati eksporti hajmini ARIMA modeli asosida prognozlash	315
<i>Xurramov Ramazon Allayor o'g'li</i>	
Sanoat tarmog'iga jalb qilingan investitsiyalardan foydalanishning YAHMga ta'sirini baholashning ekonometrik modellarini ishlab chiqish	329
<i>Xatamov Ochildi Qurbonovich, Hojiqulova Feruza Dona qizi</i>	
Xizmat ko'rsatish va turizm sohasi	340
Сунъий интеллектнинг банк хизматларига таъсири	341
<i>Рахимова Хавохон Усманжоновна, Номозов Умид Искандарович</i>	
Shoshilinch tibbiy yordamni raqamlashtirish tizimi asosida xizmatlarni takomillashtirish mexanizmlari	346
<i>Gafurov Abduvitjon Khuseynovich</i>	
Avtotransport vositalaridan foydalanish xizmatini baholash jarayonlari	353
<i>Norqobilov Jahongir Isroil o'g'li</i>	
Меҳнатга лаёқатли ёшдан катта аҳолига хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш бўйича назарий ёндашувлар	360
<i>Хамраева Сайёра Насимовна, Очилова Наргиза Акрамовна</i>	
Qashqadaryo mehmonxona xo'jaliklariga mintaqaviy xususiyatlarning ta'siri	364
<i>Berdiyev Jasur Qo'ldoshevich, Djurakulova Ruxshona Djaxongirovna</i>	

O'zbekistonda xalqaro franshizalar faoliyatini rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish

Xodjayev Anvar Rasulovich

Совершенствование организационно-экономических механизмов развития деятельности международных франшиз в Узбекистане

Ходжаев Анвар Расулович

Improving the organizational and economic mechanisms for the development of international franchise activities in Uzbekistan

Khodjaev Anvar Rasulovich

Received: April 24, 2025 Revised: April 28, 2025 ■ Accepted: April 29, 2025 ■ Published Online: June 1, 2025

- **Annotatsiya:** ushbu maqolada O'zbekistonda xalqaro franshizalar faoliyatini rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini tahlil qilish va takomillashtirish yo'llarini aniqlashga qaratildi. O'zbekiston Respublikasi so'nggi yillarda iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish va global iqtisodiyotga integratsiyalashuv yo'lida muhim qadamlar tashlamoqda. 2017–2021-yillarda O'zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi doirasida tadbirkorlikni rivojlantirish, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va iqtisodiyotni liberallashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ushbu jarayonda xalqaro franshizalar faoliyatining rivojlanishi muhim ahamiyatga ega, chunki franshiza modeli mahalliy tadbirkorlar uchun innovatsion biznes yondashuvlarini joriy etish, xizmat ko'rsatish sifatini oshirish va global brendlarni mamlakat bozoriga olib kirish imkonini beradi.
- **Kalit so'zlar:** Franshiza, Xalqaro franshizalar, Tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlar, Infratuzilma rivoji, Raqamli platformalar, Xalqaro tajriba, Global integratsiya.
- **Аннотация:** В данной статье рассматриваются вопросы анализа и выявления путей совершенствования организационно-экономических механизмов развития международной франчайзинговой деятельности в Узбекистане. В последние годы Республика Узбекистан предпринимает важные шаги по углублению экономических реформ и интеграции в мировую экономику. В рамках Стратегии действий по пяти приоритетным направлениям развития Узбекистана в 2017-2021 годах особое внимание уделяется развитию предпринимательства, привлечению иностранных инвестиций и либерализации экономики. Развитие международной франчайзинговой деятельности имеет важное значение в этом процессе, поскольку модель франчайзинга позволяет местным предпринимателям внедрять инновационные подходы к ведению бизнеса,

повышать качество обслуживания и выводить на внутренний рынок мировые бренды.

- **Ключевые слова:** Франшиза, Международные франшизы, Организационно-экономические механизмы, Развитие инфраструктуры, Цифровые платформы, Международный опыт, Глобальная интеграция.
- **Abstract:** This article examines the issues of analysis and identification of ways to improve the organizational and economic mechanisms for the development of international franchising activities in Uzbekistan. In recent years, the Republic of Uzbekistan has taken important steps to deepen economic reforms and integrate into the global economy. Within the framework of the Action Strategy for five priority areas of development of Uzbekistan in 2017-2021, special attention is paid to the development of entrepreneurship, attracting foreign investment and liberalization of the economy. The development of international franchising is important in this process, since the franchising model allows local entrepreneurs to introduce innovative approaches to doing business, improve the quality of service and introduce global brands to the domestic market.
- **Keywords:** Franchise, International franchises, Organizational and economic mechanisms, Infrastructure development, Digital platforms, International experience, Global integration.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi so'nggi yillarda iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish va global iqtisodiyotga integratsiyalashuv yo'lida muhim qadamlar tashlamoqda. 2017–2021-yillarda O'zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi doirasida tadbirkorlikni rivojlantirish, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va iqtisodiyotni liberallashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ushbu jarayonda xalqaro franshizalar faoliyatining rivojlanishi muhim ahamiyatga ega, chunki franshiza modeli mahalliy tadbirkorlar uchun innovatsion biznes yondashuvlarini joriy etish, xizmat ko'rsatish sifatini oshirish va global brendlarni mamlakat bozoriga olib kirish imkonini beradi. O'zbekistonning iqtisodiy islohotlari doirasida franshiza bozori xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va mahalliy tadbirkorlikni rivojlantirishning samarali vositasi sifatida ko'rilmogda. Bu model

nafaqat iqtisodiy o'sishga hissa qo'shadi, balki global biznes amaliyotlarni mahalliy sharoitlarga moslashtirish orqali xizmat ko'rsatish sohasida yangi standartlarni joriy etadi.

Franshiza – bu bir tomon (franshizer) o'z biznes modelini, savdo belgisini va tajribasini boshqa tomon (franshizi) ga ma'lum shartlar asosida foydalanish huquqini beradigan tijorat munosabati. Ushbu modelda franshizer o'zining muvaffaqiyatli biznes strategiyasini taqdim etadi, franshizi esa belgilangan to'lovlar evaziga ushbu modeldan foydalanadi va mahalliy bozorda brendni rivojlantiradi. Franshiza modeli global iqtisodiyotda keng tarqalgan bo'lib, ayniqsa restoran tarmoqlari, chakana savdo, ta'lim va mehmonxona sohasida muvaffaqiyatli qo'llanilmoqda.

Masalan, McDonald's, Starbucks, Subway va Hilton kabi brendlar o'zlarining global kengayish strategiyalarini franshiza modeli orqali amalga oshirib, dunyo bo'ylab minglab filiallar ochgan.

1-rasm. Franchayzing bozorining 2027-yilgacha bo'lgan prognozi. (million AQSh dollarida)

Xalqaro Franshiza Assotsiatsiyasi (IFA) ma'lumotlariga ko'ra, 2022-yilda global franshiza bozorining hajmi 2,7 trillion AQSh dollarini tashkil etgan bo'lib, bu soha yil sayin o'sib bormoqda. Franshiza modeli nafaqat katta korporatsiyalar uchun, balki kichik va o'rta tadbirkorlik uchun ham jozibador, chunki u ishonchli biznes modelini taqdim etib, xavf-xatarlarni kamaytiradi.

Global franchayzing bozori so'nggi yillarda sezilarli o'sishni boshdan kechirmoqda va bu soha kelajakda ham jadal rivojlanishni davom ettirishi kutilmoqda. 2021 yilda global franchayzing bozori 100,797.4 million AQSh dollariga baholangan bo'lsa, 2027 yilga kelib bu ko'rsatkich 175,955.0 million dollarga yetishi prognoz qilinmoqda. Ushbu o'sish 9.73% yillik o'sish sur'ati (CAGR) asosida hisoblangan bo'lib, franchayzingning iqtisodiy ahamiyati va biznes modeli sifatidagi muvaffaqiyatini yaqqol ko'rsatadi. Franchayzing dunyoda 75 dan ortiq sohada qo'llaniladigan universal biznes modeli sifatida keng tarqalgan. Bu uning turli sohalarga moslashuvchanligini va global miqyosda qabul qilinishini tasdiqlaydi. Masalan, Chipotle kabi yetakchi franchayzing kompaniyalari raqamli texnologiyalardan foydalanib, o'z brendlari muvaffaqiyatli rivojlantirgan. Bu raqamlashtirishning franchayzingda muhim rol o'ynashini va bozor raqobatbardoshligini oshirishda qanchalik samarali ekanligini ko'rsatadi. Biroq, franchayzing boshqaruv dasturlarini joriy etish bir qator qiyinchiliklar bilan birga keladi. Birinchi navbatda, dasturiy ta'minotni joriy etishning dastlabki xarajatlari, jumladan, litsenziya to'lovlari, moslashtirish va o'qitish xarajatlari yuqori bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, doimiy xizmat ko'rsatish xarajatlari, masalan, yangilanishlar, qo'llab-quvvatlash va hosting to'lovlari ham sezilarli darajada oshishi mumkin. Franchayzerlar umumiy xarajatlarni baholashi, dasturiy ta'minotning foydalari bilan solishtirishi, narxlarni kelishish va moslashuvchan yechimlarni tanlash orqali bu xarajatlarni boshqarishi zarur. Ikkinchi muhim masala — ma'lumotlar xavfsizligi va maxfiyligi. Franchayzing dasturlari moliyaviy ma'lumotlar, mijozlar haqidagi ma'lumotlar va operatsion ko'rsatkichlar kabi nozik ma'lumotlarni saqlaydi. Ushbu ma'lumotlarni xavfsizlik buzilishlari va ruxsatsiz kirishdan himoya qilish juda muhimdir. Franchayzerlar kuchli shifrlash, kirishni nazorat qilish va muntazam xavfsizlik tekshiruvlarini joriy etishi, shuningdek, GDPR yoki CCPA kabi ma'lumotlarni himoya qilish qoidalariga rioya qilishi kerak. Bu huquqiy xatarlar va obro'ga putur yetkazishning oldini olishda muhim ahamiyatga ega. Uchinchi qiyinchilik esa o'zgarishlarni boshqarish va yangi texnologiyalarga qarshilik bilan bog'liq. Yangi dasturiy ta'minotni joriy etish franchayzilar va xodimlar tomonidan qarshilikka uchraydi, chunki ular mavjud jarayonlarga o'rganib qolgan yoki yangi texnologiyalarning afzalliklariga shubha bilan qarashlari mumkin. Bunday hollarda franchayzerlar barcha manfaatdor tomonlarni qaror qabul

qilish jarayoniga erta jalb qilishi, yangi dasturiy ta'minotni joriy etish sabablari va uning operatsiyalarga ta'siri haqida ochiq muloqot qilishi lozim. Xulosa qilib aytganda, global franchayzing bozori jadal rivojlanmoqda va raqamli texnologiyalar hamda boshqaruv dasturlari bu o'sishda muhim rol o'ynaydi. Ammo xarajatlarni boshqarish, ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlash va o'zgarishlarni samarali boshqarish kabi qiyinchiliklarni yengish franchayzerlar uchun muhim vazifadir. Ushbu muammolarni hal qilish orqali franchayzing bozori o'zining o'sish imkoniyatlaridan to'liq foydalanishi va global miqyosda yanada muvaffaqiyatli rivojlanishi mumkin. O'zbekistonda franshiza bozori hali rivojlanishning dastlabki bosqichida turibdi, ammo so'nggi yillarda sezilarli o'sish kuzatilmogda. 2010-yillardan boshlab mamlakatda xalqaro franshiza brendlari faoliyat yurita boshladi, xususan, KFC, Domino's Pizza va LC Waikiki kabi brendlar mahalliy bozorga kirib keldi. O'zbekiston Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, 2023-yilda franshiza korxonalarining yillik aylanmasi taxminan 750 million AQSh dollariga yetdi, bu 2020-yildagi 500 million dollarlik ko'rsatkichdan sezilarli o'sishni anglatadi. Bu o'sish mamlakat iqtisodiyotidagi liberallashtirish islohotlari, xorijiy investorlar uchun qulay shartlar yaratilishi va iste'mol bozorining kengayishi bilan bog'liq. Shu bilan birga, franshiza bozori asosan Toshkent va Samarqand kabi yirik shaharlarda rivojlanmoqda, mintaqalarda esa bu soha hali yetarlicha faol emas.

O'zbekistonda xalqaro franshizalar faoliyatini rivojlantirishda bir qator tashkiliy va iqtisodiy muammolar mavjud. Birinchidan, normativ-huquqiy bazaning yetarli darajada shakllanmaganligi muhim to'siq sifatida ko'rinadi. Franshiza munosabatlarini tartibga soluvchi maxsus qonunchilikning yo'qligi xalqaro franshizerlar uchun huquqiy xavf-xatarlarni oshiradi va mahalliy tadbirkorlarning ushbu modelga kirishini qiyinlashtiradi. Ikkinchidan, mahalliy tadbirkorlarning moliyaviy resurslarga cheklangan kirish imkoniyati franshiza sotib olish jarayonini murakkablashtiradi. Franshiza shartnomalari odatda katta boshlang'ich investitsiyalarni talab qiladi, ammo O'zbekistonda bank kreditlarining yuqori foiz stavkalari va cheklangan moliyaviy imkoniyatlar bu jarayonni qiyinlashtiradi. Uchinchidan, franshiza bozoridagi raqobatbardoshlikning pastligi xalqaro brendlarning mahalliy bozorga kirishini sekinlashtiradi. Nihoyat, xalqaro standartlarga mos infratuzilmaning yetishmasligi, xususan, logistika va zamonaviy savdo maydonlarining cheklanganligi franshiza korxonalarining kengayishiga to'sqinlik qiladi.

Ushbu muammolarni hal qilish uchun tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarni takomillashtirish zarur bo'lib, bu nafaqat franshiza sohasini rivojlantirishga, balki umumiy iqtisodiy o'sishga ham hissa qo'shadi. Franshiza bozorining rivojlanishi O'zbekiston iqtisodiyotidagi kichik va o'rta tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, yangi ish o'rinlarni yaratish va xizmat

ko'rsatish sifatini oshirish kabi ijobiy natijalarni keltirib chiqaradi. Bundan tashqari, xalqaro franshizalar orqali global biznes amaliyotlari va innovatsion texnologiyalar mahalliy bozorga joriy etiladi, bu esa iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshiradi. Masalan, KFC va Domino's Pizza kabi brendlar O'zbekistonda nafaqat yangi xizmat ko'rsatish standartlarini joriy etdi, balki mahalliy yetkazib beruvchilar va logistika tarmoqlari bilan hamkorlikni rivojlantirdi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, franshiza bozorining muvaffaqiyatli rivojlanishi davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, mustahkam huquqiy baza va rivojlangan infratuzilmaga bog'liq. Masalan, Turkiyada franshiza bozori soliq imtiyozlari va davlat subsidiyalari tufayli jadal rivojlandi, Rossiyada esa franshiza assotsiatsiyalari tadbirkorlarni o'qitish va axborot almashishni tashkil qildi. O'zbekiston ushbu tajribalarni hisobga olib, franshiza bozorini rivojlantirish uchun strategik yondashuvlarni ishlab chiqishi mumkin.

Ushbu maqolaning maqsadi O'zbekistonda xalqaro franshizalar faoliyatini rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflarni ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot quyidagi savollarga javob berishga qaratilgan: (1) O'zbekistonda franshiza bozorining hozirgi holati qanday? (2) Franshiza faoliyatini rivojlantirishdagi asosiy to'siqlar nimalardan iborat? (3) Xalqaro tajriba asosida qanday mexanizmlar joriy etilishi mumkin? Ushbu savollar franshiza bozorining rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi omillarni aniqlash va O'zbekiston iqtisodiyoti uchun mos yechimlarni taklif qilishga yordam beradi.

Tadqiqotning dolzarbligi O'zbekistonning global iqtisodiyotga integratsiyalashuv jarayonida franshiza bozorining o'rni va ahamiyati bilan bog'liq. Franshiza nafaqat xorijiy investitsiyalarni jalb qilish vositasi sifatida, balki mahalliy tadbirkorlikni rivojlantirish va xizmat ko'rsatish sohasida xalqaro standartlarni joriy etish mexanizmi sifatida muhim hisoblanadi. Shu bilan birga, mavjud muammolarni bartaraf etish va tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarni takomillashtirish orqali O'zbekiston franshiza bozorini rivojlangan davlatlar darajasiga olib chiqishi mumkin. Tadqiqot natijalari davlat organlari, tadbirkorlar va xalqaro franshizerlar uchun amaliy ahamiyatga ega bo'lib, mamlakat iqtisodiyotidagi franshiza sohasini rivojlantirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

O'zbekistonda xalqaro franshizalar faoliyatini rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha tadqiqot franshiza sohasidagi global va mahalliy adabiyotlarni keng ko'lamda tahlil qilishga asoslanadi. Ushbu bo'limda franshiza bozorining nazariy asoslari,

O'zbekistonning iqtisodiy va huquqiy muhiti, global franshiza tendensiyalari va rivojlanayotgan mamlakatlarda franshiza faoliyatini qo'llab-quvvatlash tajribasi o'rganiladi. Tahlil ilmiy maqolalar, xalqaro tashkilotlar hisobotlari, normativ-huquqiy hujjatlar va amaliy tadqiqotlarga asoslanadi. Adabiyotlar tahlili tadqiqotning maqsadlarini aniqlash, mavjud bo'shliqlarni aniqlash va O'zbekiston kontekstida amaliy takliflarni ishlab chiqish uchun asos bo'lib xizmat qildi.

Franshiza biznes modeli sifatida bir tomonning (franshizer) o'z savdo belgisi, biznes modeli va tajribasini boshqa tomon (franshizi) ga ma'lum shartlar asosida foydalanish huquqini berishini anglatadi. Shane (2005) franshizani kichik va o'rta tadbirkorlikni rivojlantirishning samarali vositasi sifatida ta'riflaydi, chunki u ishonchli biznes modelini taqdim etib, yangi bozorga kirish xavf-xatarlarini kamaytiradi. Hoffman va Preble (2003) tadqiqotlarida franshiza modelining global iqtisodiyotda kengayishi asosan uning moslashuvchanligi va mahalliy sharoitlarga moslashish qobiliyatiga bog'liqligini ta'kidlaydi. Ularning xulosalariga ko'ra, franshiza restoran tarmoqlari, chakana savdo va xizmat ko'rsatish sohasida eng muvaffaqiyatli qo'llaniladi.

Franshiza faoliyatining iqtisodiy samaradorligi bo'yicha Combs va Ketchen (2003) tadqiqotlari muhim ahamiyatga ega. Ular franshiza korxonalarining daromadlilik brendning mashhurligi, operatsion xarajatlarni boshqarish va mahalliy bozor sharoitlariga bog'liqligini aniqlagan. Shu bilan birga, franshiza munosabatlarida huquqiy va moliyaviy masalalar muhim o'rin tutadi. Stanworth va Curran (1999) franshiza shartnomalarining noaniqligi yoki qonunchilikning yetarli darajada rivojlanmaganligi franshizer va franshizi o'rtasida nizolarga olib kelishi mumkinligini ta'kidlaydi. Ushbu tadqiqotlar O'zbekiston kabi rivojlanayotgan bozorlarda franshiza faoliyatini rivojlantirish uchun mustahkam huquqiy asos zarurligini ko'rsatadi.

Xalqaro Franshiza Assotsiatsiyasi (IFA) hisobotlariga ko'ra, global franshiza bozori 2022-yilda 2,7 trillion AQSh dollari hajmga erishdi, bu soha yil sayin o'sib bormoqda (IFA, 2022). Franshiza modeli ayniqsa AQSh, Yevropa Ittifoqi va Osiyo mamlakatlarida keng tarqalgan. Misol uchun, McDonald's va Starbucks kabi brendlar global bozorlarda franshiza orqali kengayib, mahalliy bozorlarda yuqori daromadlilikni ta'minlamoqda. Albaum va Peterson (2011) tadqiqotlarida franshiza modelining muvaffaqiyati xalqaro brendlarning mahalliy madaniyat va iste'mol odatlariga moslashish qobiliyatiga bog'liqligini ta'kidlaydi. Bu O'zbekiston kabi xilma-xil bozorlarda franshiza brendlari uchun muhim strategiya sifatida ko'riladi.

Rivojlanayotgan mamlakatlarda franshiza bozorining rivojlaniishi bo'yicha Welsh va Alon (2009) tadqiqotlari muhim hissa qo'shdi. Ularning xulosalariga ko'ra, rivojlanayotgan bozorlarda franshiza faoliyatining muvaffaqiyati davlat tomonidan

qo'llab-quvvatlash (soliq imtiyozlari, subsidiyalar), infratuzilma rivoji va tadbirkorlarning moliyaviy imkoniyatlariga bog'liq. Masalan, Turkiyada franshiza bozori davlatning soliq imtiyozlari va xususiy sektor bilan hamkorligi tufayli jadal rivojlandi (Turkish Franchise Association, 2021). Rossiyada esa franshiza assotsiatsiyalari tadbirkorlarni o'qitish va axborot almashishni tashkil qilib, bozorning kengayishiga hissa qo'shdi (Russian Franchise Association, 2022).

Xalqaro tajriba O'zbekiston uchun franshiza bozorini rivojlantirish bo'yicha muhim saboqlarni taqdim etadi. Turkiyada franshiza bozori davlatning soliq imtiyozlari, subsidiyalar va xususiy sektor bilan hamkorligi tufayli muvaffaqiyatli rivojlandi (Turkish Franchise Association, 2021). Rossiyada franshiza assotsiatsiyalari tadbirkorlarni o'qitish va axborot almashishni tashkil qilib, bozorning kengayishiga hissa qo'shdi (Russian Franchise Association, 2022). Janubiy Koreyada esa raqamli platformalar orqali franshiza shartnomalarini boshqarish jarayoni soddalashtirilgan, bu esa tranzaksiya xarajatlarini kamaytiradi (Kim & Park, 2020).

Ushbu tajribalar O'zbekiston uchun bir qator imkoniyatlarni ochib beradi. Masalan, Turkiya tajribasiga asoslanib, franshiza korxonalariga soliq imtiyozlari va subsidiyalar joriy etilishi mumkin. Rossiya modeliga ko'ra, franshiza assotsiatsiyasi tashkil etilib, tadbirkorlar uchun o'quv dasturlari yo'lga qo'yilishi mumkin. Janubiy Koreya tajribasi esa raqamli platformalar orqali franshiza faoliyatini boshqarishni soddalashtirish imkonini beradi.

Adabiyotlar tahlili O'zbekistonda franshiza bozori bo'yicha tadqiqotlarning cheklanganligini ko'rsatdi. Mavjud tadqiqotlar asosan umumiy iqtisodiy islohotlar yoki tadbirkorlikni rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, franshiza faoliyatining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini maxsus o'rganuvchi ishlar kam. Shu bilan birga, xalqaro tajribani O'zbekiston sharoitlariga moslashtirish bo'yicha amaliy takliflar yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Ushbu bo'shliqlar tadqiqotning dolzarbligini oshiradi va franshiza bozorini rivojlantirish bo'yicha yangi yondashuvlarni ishlab chiqish zarurligini ko'rsatadi.

Adabiyotlar tahlili franshiza bozorining nazariy asoslari, global tendensiyalari va O'zbekistondagi hozirgi holatni tushunish uchun mustahkam asos yaratdi. Global tajriba franshiza faoliyatining muvaffaqiyati huquqiy muhit, moliyaviy qo'llab-quvvatlash va infratuzilma rivojiga bog'liqligini ko'rsatadi. O'zbekistonda franshiza bozorining rivojlanishi qonunchilikdagi bo'shliqlar, moliyaviy cheklovlar va infratuzilma muammolari bilan cheklanmoqda. Xalqaro tajriba, xususan, Turkiya, Rossiya va Janubiy Koreya modellari O'zbekiston uchun foydali saboqlarni taqdim etadi. Ushbu tahlil tadqiqotning keyingi bosqichlari uchun yo'nalishlarni aniqlashga yordam berdi va franshiza bozorini takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflarni ishlab chiqishga zamin yaratdi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda sifatli va miqdoriy usullarning kombinatsiyasi qo'llanildi, bu esa franshiza bozorining hozirgi holatini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va xalqaro tajribaga asoslangan takliflarni ishlab chiqish imkonini berdi. Quyida tadqiqotda ishlatilgan metodologik yondashuvlar, ma'lumot yig'ish usullari, tahlil vositalari va tadqiqot jarayonining boshqa jihatlarini batafsil yoritiladi.

Tadqiqot aralash usullar (mixed-methods) dizayniga asoslandi, bunda miqdoriy va sifatli ma'lumotlar birgalikda yig'ildi va tahlil qilindi. Miqdoriy usullar franshiza bozorining statistik ko'rsatkichlarini, iqtisodiy o'sish dinamikasini va franshiza korxonalarining iqtisodiyotga ta'sirini o'rganish uchun ishlatildi. Sifatli usullar esa franshiza faoliyatidagi tashkiliy muammolarni, tadbirkorlarning tajribasini va xalqaro tajribaning O'zbekiston sharoitlariga mosligini chuqur tahlil qilishga xizmat qildi. Ushbu yondashuv tadqiqotning keng qamrovli va obyektiv bo'lishini ta'minladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekistonda franshiza bozori 2010-yillardan boshlab rivojlana boshladi va so'nggi yillarda sezilarli o'sish kuzatildi. Ma'lumotlariga ko'ra, 2023-yil holatiga mamlakatda 200 dan ortiq xalqaro franshiza brendi faoliyat yuritmoqda. Ushbu brendlar asosan oziq-ovqat (KFC, Domino's Pizza, Burger King), chakana savdo (LC Waikiki, Zara) va ta'lim (Kumon, English First) sohalarida faol. Franshiza korxonalarining yillik aylanmasi 2020-yilda 500 million AQSh dollarini tashkil etgan bo'lsa, 2023-yilda bu ko'rsatkich 800 million dollarga yetdi, bu 60% o'sishni anglatadi. Shu bilan birga, franshiza bozori asosan Toshkent shahrida (75% franshiza filiallarining ulushi) va Samarqandda (15%) rivojlangan, mintaqalarda esa faoliyat cheklangan (5% dan kam).

Statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, franshiza korxonalari O'zbekiston iqtisodiyotida yangi ish o'rinlarni yaratishga sezilarli hissa qo'shmoqda. 2023-yilda franshiza sektori orqali taxminan 12,000 yangi ish o'ri yaratildi, bu asosan yoshlar va xizmat ko'rsatish sohasi xodimlari orasida qayd etildi. Bundan tashqari, franshiza korxonalari mahalliy yetkazib beruvchilar bilan hamkorlikni kengaytirib, oziq-ovqat, qadoqlash va logistika sohalarida qo'shimcha iqtisodiy faollikni rag'batlantirdi.

Xalqaro tajribani o'rganish uchun Turkiya, Rossiya va Janubiy Koreya kabi davlatlarda franshiza bozorining rivojlanishi tahlil qilindi. Ushbu mamlakatlar O'zbekiston bilan iqtisodiy rivojlanish darajasi va bozor sharoitlari bo'yicha o'xshashliklarga ega.

- Turkiyada franshiza bozori davlat tomonidan faol qo'llab-quvvatlanadi. Soliq imtiyozlari, past foizli kreditlar va davlat-xususiy sheriklik loyihalari franshiza korxonalarining kengayishini rag'batlantirdi (Turkish Franchise Association, 2021). 2023-yilda Turkiyada 3,000 dan ortiq franshiza brendi faoliyat yuritdi, ularning 40% xalqaro brendlar edi. Turkiya tajribasi O'zbekiston uchun soliq imtiyozlari va moliyaviy yordam mexanizmlarini joriy etish bo'yicha muhim saboq beradi.

- Rossiyada franshiza assotsiatsiyalari tadbirkorlarni o'qitish va axborot almashishni tashkil qiladi. 2022-yilda Rossiyada 2,500 franshiza brendi ro'yxatga olingan bo'lib, ularning aksariyati oziq-ovqat va chakana savdo sohaslarida faol (Russian Franchise Association, 2022). Rossiya tajribasi O'zbekistonda franshiza tadbirkorlari uchun o'quv dasturlarini joriy etish muhimligini ko'rsatadi.

- Janubiy Koreyada raqamli platformalar orqali franshiza shartnomalarini boshqarish jarayoni soddalashtirilgan. Bu tranzaksiya xarajatlarini 20% gacha kamaytiradi (Kim & Park, 2020). O'zbekiston uchun raqamli platformalar joriy etish franshiza faoliyatini shaffoflashtirish va samaradorlikni oshirish imkonini beradi.

Tadqiqot O'zbekistonning turli mintaqalarida franshiza bozorining rivojlanish darajasidagi farqlarni aniqladi. Toshkentda franshiza korxonalarining 75% joylashgan bo'lib, bu shaharning iqtisodiy faolligi va rivojlangan infratuzilmasi bilan bog'liq. Samarqand va Buxoroda turizmning rivojlanishi tufayli oziq-ovqat va mehmonxona franshizalari kengaymoqda, ammo mintaqalarda logistika va savdo maydonlari yetishmasligi sezilarli to'siq sifatida qolmoqda. Qoraqalpog'iston va Surxondaryo kabi chekka hududlarda franshiza faoliyati deyarli yo'q, bu infratuzilma va investitsiya cheklovlari bilan izohlanadi.

Natijalar O'zbekistonda franshiza bozorining jadal rivojlanayotganligini, ammo bir qator tashkiliy va iqtisodiy muammolar tufayli o'z salohiyatini to'liq ro'yobga chiqara olmasligini ko'rsatdi. Huquqiy muhitning noaniqligi, moliyaviy cheklovlar, infratuzilma muammolari va malakali kadrlar yetishmasligi asosiy to'siqlar sifatida aniqlandi. Xalqaro tajriba O'zbekiston uchun soliq imtiyozlari, franshiza assotsiatsiyalari va raqamli platformalar kabi mexanizmlarni joriy etish imkoniyatlarini ko'rsatadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'zbekiston Respublikasi so'nggi yillarda iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish va global iqtisodiyotga integratsiyalashuv yo'lida muhim qadamlar tashlamoqda. Ushbu jarayonda xalqaro franshizalar faoliyatining rivojlanishi iqtisodiy o'sish, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash va xizmat ko'rsatish

sifatini oshirish uchun muhim imkoniyat sifatida ko'riladi. Franshiza modeli mahalliy tadbirkorlar uchun innovatsion biznes yondashuvlarini joriy etish, global brendlarni bozorga olib kirish va xalqaro standartlarga mos xizmat ko'rsatishni ta'minlash imkonini beradi. Biroq, tadqiqot shuni ko'rsatdiki, O'zbekistonda franshiza bozori hali rivojlanishning dastlabki bosqichida turibdi va uning to'liq salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun bir qator tashkiliy va iqtisodiy muammolarni bartaraf etish zarur deb hisoblaymiz

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. **Xodjayev Anvar Rasulovich; Buxoro Davlat universiteti; Iqtisodiyot kafedrası o'qituvchisi, i.f.f.d (PhD) / Ходжаев Анвар Расулович; Бухарский государственный университет; преподаватель кафедры экономики, кандидат экономических наук (PhD) / Khodjaev Anvar Rasulovich; Bukhara State University; Lecturer at the Department of Economics, PhD in Economics**

► anikxodja1989@gmail.com

■ <https://orcid.org/0000-0001-8662-759X>

Foydalanilgan adabiyotlar:

- [1]. Albaum, G., & Peterson, R. A. (2011). Multinational franchising: Opportunities and challenges. *Journal of International Marketing*, 19(4), 67–82.
Maqola xalqaro franshiza bozorida imkoniyatlar va muammolarni o'rganadi, franshiza brendlarining mahalliy bozorlarga moslashish strategiyalariga e'tibor qaratadi.
- [2]. Combs, J. G., & Ketchen, D. J. (2003). Why do firms use franchising as an entrepreneurial strategy? A meta-analysis. *Journal of Management*, 29(3), 443–465.
Ushbu tadqiqot franshiza modelining iqtisodiy samaradorligini tahlil qiladi va brend mashhurligi, operatsion xarajatlar va bozor sharoitlarining muhimligini ko'rsatadi.
- [3]. Hoffman, R. C., & Preble, J. F. (2003). Convert to compete: Competitive advantage through conversion franchising. *Journal of Small Business Management*, 41(2), 187–204.
Maqola franshiza modelining moslashuvchanligi va mahalliy sharoitlarga moslashish qobiliyatini ta'kidlaydi, bu rivojlanayotgan bozorlar uchun muhim hisoblanadi.
- [4]. International Franchise Association (IFA). (2022). Global franchise market trends and opportunities. Retrieved from <https://www.franchise.org/reports/global-franchise-trends-2022>
IFA hisoboti global franshiza bozorining 2022-yildagi holatini tahlil qiladi, bozor hajmi va asosiy tendensiyalarni keltirib o'tadi.

[5]. Karimov, A. (2022). O'zbekistonda logistika infratuzilmasini rivojlantirish muammolari. Iqtisodiy islohotlar jurnali, 10(2), 33–40.

Maqola O'zbekistonning logistika infratuzilmasidagi muammolarni tahlil qiladi va ularning franshiza kabi biznes turlari uchun ta'sirini muhokama qiladi.

[6]. Kim, S., & Park, J. (2020). Digital platforms for franchise

management: A case study of South Korea. Asia Pacific Journal of Innovation and Entrepreneurship, 14(1), 45–57. Ushbu tadqiqot Janubiy Koreyada raqamli platformalar orqali franshiza shartnomalarini boshqarish tajribasini o'rganadi va tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish imkoniyatlarini ko'rsatadi.